

turnen en fietsen het zedelijk peil van de arbeiders verhoogden. Duidelijk is dat de retoriek van beschaving en zedelijke verheffing in de beschreven periode heel algemeen was. Het is dan ook jammer dat de auteurs niet of nauwelijks verwijzen naar eerder onderzoek, noch theoretisch, noch empirisch. Over allerlei vormen van cultuurbevordering, over de tuinbeweging en over gymnastiek en andere sporten is inmiddels heel veel geschreven, in Nederland en daarbuiten, door zowel sociologen als historici. Veel van dat onderzoek liet zien hoe daarin idealen van beschaving, verheffing en disciplineren van de lagere klassen hand in hand gingen. Dat wordt in deze bundel nogmaals geïllustreerd aan de hand van concrete voorbeelden. Deze zijn goed gedocumenteerd, maar leveren verder geen verrassende inzichten op. En dat het woord beschavingsoffensief niet van toepassing zou zijn, zoals in het slot-hoofdstuk wordt gesteld, mag verbazingwekkend worden genoemd.

Ali de Regt, Amsterdam School of Social Science Research

Dorsman, L.J., Knechtmans, P.J. (eds.), *Onderzoek in opdracht. De publieke functie van het universitaire onderzoek in Nederland sedert 1876* (Universiteit en samenleving 3; Hilversum: Verloren, 2007, 163 blz., €16,-, ISBN 978 90 8704 014 7).

Anders dan men in de huidige tijd van kennisvalorisatie en academisch entrepreneurschap wellicht denkt, is het smeden en aanhalen van banden tussen universitaire onderzoeksgroepen en externe opdrachtgevers geen recent fenomeen. Deze bundel, de derde in de reeks *Universiteit en Samenleving*, documenteert hoe er al vanaf de Wet op het Hooger Onderwijs van 1876, soms incidenteel, soms structureel, contacten waren van hoogleraren (meestal uit een der natuurwetenschappen) met 'de industrie' of met de overheid, voor projecten waarin wetenschappelijke kennis maatschappelijk te nutte zou kunnen worden gemaakt.

In de geschiedenis duiken dan voortdurend twee kwesties op. Allereerst is er de vraag naar de *autonomie* van het universitaire onderzoek: wanneer men in zee gaat met externe (bijvoorbeeld industriële) geldschieters, wie bepaalt dan de onderzoeksagenda, de vorm van het onderzoek, de presentatie van de resultaten, etc. Uit het boek blijkt dat dit vooral een zorg is geweest vanaf de jaren zestig. Ten tweede is er de spanningsverhouding tussen *zuiver* wetenschappelijk en toegepast onderzoek: moeten universiteiten zich met dat laatste wel inlaten? Menig consciëntieus geleerde heeft zich hierover het hoofd gebroken, maar in de praktijk bleken zelfs de meest preciezen uiteindelijk enigszins rekkelijk te worden.

Een voorbeeld daarvan is Paul Ehrenfest, die in 1912 H.A. Lorentz opvolgde als hoogleraar theoretische natuurkunde in Leiden. Marijn Hollestelle beschrijft hoe Ehrenfest in twee decennia tijd opschoof van beoefenaar van de zuivere wetenschap naar voorstander van toegepaste wetenschap, die ook actief toenadering zocht tot de industrie. Hoe kwam dit? Duidelijk is dat een verblijf

in de Verenigde Staten, waar de maatschappelijke functie van onderzoek veel meer in de aandacht stond dan in Europa, hierin een rol heeft gespeeld. Een andere factor waar Hollestelle op wijst, wordt gevormd door de carrièremogelijkheden voor afgestudeerde fysici in het toegepaste onderzoek. Overigens waren Ehrenfest en zijn Nederlandse collega's van mening dat ook onderzoek in de toegepaste sfeer 'fundamenteel' moest worden opgezet (en niet louter utilitair).

Dat verwijst tevens naar de autonomie vraag: hebben wetenschappers wel de macht om in de toegepaste sfeer te bepalen hoe breed en hoe 'zuiver' het onderzoek wordt opgezet? Diverse auteurs maken hierover behartigenswaardige opmerkingen. Ed Jonker laat in zijn beschouwing 'Geschiedwetenschap, politiek en ethiek' zien dat het klassieke ideaal van een autonome, soevereine wetenschap niet houdbaar is, men kan hoogstens besluiten tot een 'relatieve autonomie', waarbij disciplines zelf (moeten) bewaken dat de kennisverwerving gevrijwaard blijft van eventuele corrumperende invloeden van buiten. Hans van Amersfoort, die een mooie analyse geeft van de houding van de Amsterdamse sociaal-geografen tegenover beleidsonderzoek in het interbellum, constateert in de slotlinea's van zijn conclusie dat, net nu de kloof tussen fundamenteel en toegepast onderzoek is gedicht, de autonomie van het universitaire onderzoek op de tocht komt te staan: 'De huidige universitaire bestuurders zijn zozeer bezig met processen van schaalvergroting, vermaatschappelijking en vercommercialisering dat de vraag rijst of zij het gevaar van het verlies aan autonomie wel voldoende beseffen' (148).

Leen Dorsman poogt in de inleiding op de bundel het sjabloondenken over de historie van zuivere en toegepaste wetenschap in Nederland te nuanceren. In een eerste periode (vanaf 1850) zou hier het Duitse ideaal van zuivere wetenschap gedomineerd hebben, waarna dit mede als gevolg van de Eerste Wereldoorlog plaats zou hebben moeten maken voor een meer pragmatische 'Amerikaanse' wetenschapsbeoefening. Dat deze laatste ingang heeft gevonden wordt in de bundel in meerdere bijdragen geïllustreerd, maar ook in de eerste periode waren er al verbindingen met de industrie en dacht men na over de nuttige toepassingen van wetenschap. De universiteit was dus nooit een ivoren toren, maar het andere uiterste, zoals de rol van wetenschap in het militair-industrieel complex, typeert haar ook niet goed.

Bij deze stereotiepe beelden wreekt zich dat de periode na de Tweede Wereldoorlog nog sterk onderbelicht is in het wetenschaps- en universiteits-historische onderzoek, zoals Dorsman terecht constateert. In de laatste decennia van de twintigste eeuw hebben zich drie breuken voorgedaan waardoor de relatie tussen universiteit en industrie wezenlijk veranderd is: de verminderde overheidsfinanciering van de universiteiten, de globalisering van de economie, en de veranderde wet- en regelgeving ten aanzien van het universitair zakendoen. Het zou de moeite waard zijn om aan deze meer recente ontwikkelingen een volgende bundel in de reeks *Universiteit en Samenleving* te wijden.

Ruud Abma, Universiteit Utrecht

Uuden, C. van, Stokvis, P.R.D., *De gezusters Van Vloten. De vrouwen achter Frederik van Eeden, Willem Witsen en Albert Verwey* (Amsterdam: Bert Bakker, 2007, 304 blz., €19,95, ISBN 978 90 351 3087 6).

Geïnspireerd door Barbara Caine's levensbeschrijving van de gezusters Potter, getiteld *Destined to be Wives. The Sisters of Beatrice Webb* (Oxford 1988) hebben de auteurs van *De gezusters Van Vloten* een zeer leesbare beschrijving gegeven van Martha (1857-1943), Betsy (1862-1946) en Kitty (1867-1945) van Vloten. Net als Caine behandelen de auteurs achtereenvolgens de jeugdjaren, de verlovingsjaren, de huwelijksjaren en de laatste levensjaren van dit drietal. Een afzonderlijk hoofdstuk is er voor de echtscheidingen van twee van hen en het boek wordt afgesloten met een korte beschouwing over de literaire activiteiten van de zusters Van Vloten.

De lezer krijgt een levendig beeld van de opvoeding van de dochters van de in zijn tijd bekende publicist Johannes van Vloten en zijn echtgenote Elisabeth van Gennep. De meisjes genoten een voor die tijd vooruitstrevende opvoeding: ze bezochten de net opgerichte mms in Haarlem en vooral Betsy en Kitty verbleven daarna ook geruime tijd in het buitenland. Betsy volgde cursussen aan de Parijse universiteit en doceerde korte tijd aan een Engelse kostschool en Kitty maakte een trektocht door Skandinavië tot in Lapland. Beide meisjes – ze zijn dan omstreeks de twintig – lijken zich in het buitenland vrij en zelfs zonder chaperonne te bewegen.

Het bijzondere van de levensloop van de zusters – en de kern van het boek – is echter niet zozeer de vrije opvoeding, maar het feit dat zij alle drie met een 'Tachtiger' trouwden: Martha trouwde in 1886 met de arts en auteur Frederik van Eeden; in 1890 huwde Kitty de dichter Albert Verwey en als laatste – in 1893 – gaf Betsy haar jawoord aan de schilder Willem Witsen. Het bleken bewogen huwelijken en twee – dat van Martha en Betsy – eindigden in een scheiding.

Aan bronnenmateriaal over de relaties tussen de verloofden en de echtelieden hebben de auteurs geen gebrek: er liggen duizenden brieven aan en van de zusjes Van Vloten in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Bovendien hebben hun mannen hun levens uitgebreid gedocumenteerd. Vooral Frederik van Eeden heeft zijn leven lang uitgebreid dagboek bijgehouden. De auteurs hebben volop geput uit deze bronnen en trakteren de lezers op stukjes correspondentie uit de verlovings- en huwelijksjaren.

Frederik en Martha lieten elkaar hun dagboek lezen, ze schreven lyrische brieven naar huis over hun huwelijksreis. Maar al snel kwamen er problemen. Frederik werd verliefd op andere vrouwen. Bovendien zorgde Frederiks belangstelling voor het sociale experiment van de kolonie Walden voor een verwijdering tussen hem en Martha. Martha ging niet met Frederik mee toen hij in het hutje in de kolonie ging wonen. De auteurs baseren zich voor de beschrijving van deze kwesties voor een belangrijk deel op de dagboeken van Van Eeden en op de prachtige biografie die Jan Fontijn over hem schreef. Daardoor worden de kwesties vooral vanuit zijn – en niet vanuit Martha's –